Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_1_2.pdf | DOST. 27/12/25 11.13

UDK 811.163.6'373.6
Marko Snoj
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani

ETIMOLOŠKE DROBTINE 1–5

Prispevek prinaša etimološke rešitve doslej nezadovoljivo ali sploh nepojasnjenih slovenskih besed *jệra, šímbas, trnïč, usâčnica* in *vīntgar*.

The article offers etymological solutions for the Slovene words *jệra, šímbas, trnïč, usâčnica* and *vīntgar*, for which to date there have been unsatisfactory or missing explanations.

Ključne besede: slovenščina, etimologija, primerjalno jezikoslovje, prevzete besede
Key words: Slovene, etymology, comparative linguistics, loan words

1. Jệra

Beseda se slovarsko prvič pojavi šele pri Glonarju (1936: 140), in sicer v zvezi *mila Jera* »cmerav človek, ki ga vsaka malenkost užalosti«. SSKJ (1. knjiga: 223) navaja zvezo *mīla jệra* s pravopisno različico *mīla Jệra* v pomenu »malodušen, neodločen človek«. Prva misel o izvoru je domneva o deonomizaciji iz osebnega imena *Jera* < nem. *Gera*, kar je hipokoristik od *Gertrud*. Tako razlago je imel gotovo v mislih Glonar, saj sicer *Jera* ne bi pisal z veliko začetnico. Eksplicitno jo navaja Keber (1996: 261). Pomenovanja tipov s posebnimi značajskimi lastnostmi so pogosto tvorjena iz osebnih imen davno pozabljenih resničnih arhetipičnih oseb. Apelativ *jûre* »nekoliko omejen, neroden človek« je gotovo po nekem *Juretu* in *pépe* »omejen, neroden človek« po nekem *Pepetu*. Tudi *ávša* »neumna, nespametna ženska« se razlaga iz hipokoristika od *Elizabeta* (Škrabec 1994: 456, Bezlaj 1976: 6), ki je že leta 1354 zapisan kot *Auxa*. Tako je *jệra* razložena tudi v prvi izdaji mojega Slovenskega etimološkega slovarja. V drugi, pregledani in dopolnjeni izdaji bi bila poleg te možnosti navedena še naslednja. *Jệra* utegne biti postverbal glagola *jerati se* »tarnati, javkati«, ki ga uporabi Janez Svetokriški v povedi *Bole∫an mu je v'glavo udarila, de ∫e taku mozhnu jera, de ∫am nevej kaj della, inu govorj, kakor de bi ena nepametna shivina bil* (Svetokriški 1707: 114). To je izvorno nedvomno isti glagol kot pri Pleteršniku *járati* »tarnati«, le da je v njem izveden preglas nekdaj nenaglašenega *a* za palatalom v *e* (o pojavu Ramovš 1936: 236 ss.). Glagol je izimenski iz pridevnika *jâr* < pslov. **jârъ* »silovit, srdit« (Bezlaj 1976: 220). Če je *jệra* iz *jerati*, je prvotni pomen samostalnika »tarnanje« in od tod »kdor (neprestano) tarna«, kar se bolj sklada s starejšo Glonarjevo pomensko definicijo kot z mlajšo iz SSKJ. Pri razlagi moti le eno dejstvo. Če je *e* v *jerati* nastal po preglasu, bi tudi po naglasnem umiku pričakovali, da je odprt, ne pa zaprt kot v *jệra*. Rešitev tega problema ni dokončna. Lahko domnevamo vpliv osebnega imena *Jệra*, kar bi razložilo tudi tonem, kot ga navaja SSKJ, ali vpliv nominalnih tvorjenk k tematskim glagolom tipa *bẹ́ra, lẹ́ga, pẹ́ka*, ki fungirajo kot postverbali.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_1_2.pdf | DOST. 27/12/25 11.13

2. Šímbas

Beseda je slovarsko izpričana šele v SSKJ (4. knjiga: 1067) in pomeni »meso iz spodnjega dela govejega hrbta«. Njen izvor je nedvomno v frc. *échine basse*, dobesedno »spodnji del hrbtenice«, kar je prav tako mesarski in kulinarični izraz z enakim pomenom, vprašanje je samo, kako je beseda prišla v slovenščino. V slovenskem ljudskem izrazju namreč ni najti neposrednih francoskih izposojenk. Večina primerov je prevzeta z nemškim posredovanjem, tako je npr. bolj ljudska različica *šatọ̑* »jed iz stepenih jajc, zavretega vina ali mleka in sladkorja« prek bavarske nemščine prevzeta iz frc. *chaudeau* < stfrc. *chaudel* »topla jed« iz *chaud* »topel«. Posredovanje je izkazano s sloven. *t*, ki je substitut bavarskega *t*, ta pa je substitut za frc. *d*. Neposredno iz frc. je prevzeta bolj knjižna različica *šodọ̑*. Kako je s šimbasom, ostaja nejasno, saj v nemščini noben meni dostopen slovar ne navaja besede, ki bi bila lahko predloga slovenski. Na nemško posredovanje prepričljivo kaže odpad vzglasnega *e-*, tako kot v sloven. *šalọ̑tka*, kar je prek nem. *Schalotte* prevzeto iz frc. *échalote* (Kluge 1989: 623).

3. Trnïč

Cevc navaja *trnïč z* Velike planine in okolice v pomenu »posušen in okrašen kisel sir, ljubezensko darilo« (Cevc 1993: 92). SSKJ ima *trnïč -íča* v pomenu »posušen, v hruško oblikovan sir, v katerega so z lesenim modelom vtisnjeni razni liki, okraski« (SSKJ V: 182). Trniče so izdelovali planšarji na Veliki planini in jih po koncu pašne sezone v paru podarjali dekletom. Dosedanji poskusi etimološke razlage te endemične vzhodnogorenjske besede ne zadoščajo. Novak (1969: 579) misli na manjšalnico od *túren*, ker ima trnič na vrhu izrastek, ki naj bi spominjal na turen. J. Hubschmid v pismu A. Cevcu, skuša *trnïč* povezati z zahodnosloven. besedo *trnáč* »bet v pinji, kjer se maslo dela, Käserührer«,[1] kar pa stvarno, fonetično in besedotvorno ne ustreza. Cevc (1993: 82) domneva zvezo z gr. τυρός »sir«, ki se iz besedotvornih razlogov in zaradi pomanjkanja vmesnih členov ne zdi verjetna. Podobno je tudi madž. *túró* »skuta«.[2] Vendar podobnost brez podrobne osvetlitve v etimologiji že davno ni več zadovoljiv argument. Besedo je treba najprej analizirati v okviru možnosti, ki jih ponujata jezik in narečje, v katerem se pojavlja.V gorenjščini se nenaglašena glasovna skupina *-vor-* prek *-(v)ur-* reducira v *r*, npr. gorenjsko *strít* < *stvoríti*. Z upoštevanjem te glasovne spremembe lahko *trnïč* izpeljemo iz **tvornïč,* kar je najpreprosteje razložiti kot tvorjenko tipa *mladïč* iz pridevnika **tvoren*, izpeljanega iz sirarskega izraza **tvoriti* »oblikovati sir« < **tvoríti* »delati, oblikovati«. Iz tega glagola je ohranjeno ime orodja sloven. *tvorílo, torílo*, v 16. st. pri Megiserju *tuorilu* »coagulum, käßlüpp«, hrv., srb. *tvòrilo* »model za sir«. Skladno s to razlago je *trnïč* prvotno preprosto »majhen oblikovan sir«.

[1] Ta del pisma je objavljen pri Cevcu 1993: 81.

[2] EWU: 1563 navaja čagatsko *toraq* »sir«, gr. besedo pa v nadaljevanju gesla le navrže skupaj z rus. *tvoróg* »skuta«. Podobnost med čagatsko, rusko in grško besedo je sicer očitna, vendar vsaj ruska in grška gotovo nista v medsebojni genetični zvezi. Vprašanje o možni izposoji madžarske besede iz neke turške, sorodne z navedeno čagatsko, te pa iz grške, presega namen tukajšnje obravnave.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_1_2.pdf | DOST. 27/12/25 11.13

Da je zorjeni sir v nasprotju z brezoblično skuto poimenovan po obliki, je znano predvsem iz romanskih jezikov, prim. frc. *fromage*, it. *formaggio* < vlat. *formāticum* s prvotnim pomenom »kar je oblikovano v tvorilu, modelu za sir« iz *forma* *»tvorilo, model za sir« (potrjeno v provan. *fuormo*) < »oblika« (Gemillscheg 1928: 445). Glagol **tvorĭ́ti* je bil verjetno že praslovanski sirarski izraz, saj je iz podaljšane prevojne stopnje tega korena, znane tudi v ponavljaljnem glagolu **tvar'ā́ti* in samostalniku **tvârъ*, s pripono **-ogъ* mogoče izvesti rus. *tvoróg*, *tvaróg*, polj. *twaróg*, češ. *tvaroh*, bolg. *tvaróg* »mohant, skuta, ožemček, sirček« (Vasmer 1958: 85). Iz te slov. besede je na zahodu prevzeto nem. *Quark* »skuta« (Pfeifer 1995: 1066), iz česar je izpeljano avstr. nem. *Quargel*, prevzeto v sloven. *kvárgelj* »vrsta mehkega sira močnega vonja in ostrega okusa«.

4. Usâčnica

Besedo navaja Pleteršnik (1895: 731) po Zalokarjevem rokopisnem slovarju v pomenu »Mercurialis annua«. Rastlino danes poznamo pod poimenovanjem *gǫ̑lšec*. Pleteršnik ima po Cafu v enakem pomenu še istopomensko zvezo *usâčna zel*, Šulek (1879: 426) pa po Freyerju *usačnu zele.* Usačnico so v ljudski medicini uporabljali kot purgativ in diuretik, zato je nedvomno treba izhajati iz pridevnika **usъčьnъ* »diuretičen«, izpeljanega iz **usъcā́ti (sę)* »urinirati«. Enako pomensko motivacijo zasledimo še v star. hrv. *prosac* »Mercurialis annua« iz **pro-sъcā́ti* »začeti urinirati«, od koder je po paretimološki analizi, pri kateri je *-ac* razumljen kot sufiks, tvorjeno *prosinac* in *prosunac*, oboje v pomenu »Mercurialis annua«.

5. Vīntgar

Apelativ, ki je slovarsko izpričan šele v SSKJ (5. knjiga: 441) in ki pomeni »zelo ozka (rečna) dolina s strmimi pobočji, tesen«, je nedvomno eden tistih, ki izvirajo iz lastnih imen. V Sloveniji sta znani dve pokrajinski imeni s tem elementom: *Vintgar* pri Bledu in *Iški Vintgar*. Drugi je poimenovan po prvem, ta pa po zaselku *Vintgar* ob vstopu v tesen. V imenu zaselka je gotovo hišno ime, ki je domnevno istega izvora kot avstr. nem. priimek *Windegger*, izpeljan iz apelativa *Windegg* »vetru izpostavljeno mesto« iz nem. *Wind* < srvnem. *wint* in nem. *Ecke* < srvnem. *ecke*, *egge* »ostrina, rob, vogal«.[3] Izvajanje iz pomenske podstave »posestnik na vetrovnem vogalu« je vsekakor verjetnejše kot iz pomenske podstave »vinograd«, ki jo za zaselek domneva Glonar (1936: 426). Res so vinsko trto nekdaj obdelovali tudi na Gorenjskem, za kar priča krajevno ime *Podvín* in ledinsko ime *Mograd* pri Žirovnici (Čop 1991: 63), vendar trta gotovo ni uspevala ob vhodu v sotesko, temveč le na prisojnih legah.

[3] O avstr. priimku tako Finsterwalder 1990: 532. Manj verjetno o apelativu *vīntgar* Bezlaj 1961: 298, ki z rezervo izhaja iz nepotrjene nem. zloženke z *Wind* »veter« in *Gare*, *Gäre* »vretje«.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_1_2.pdf | DOST. 27/12/25 11.13

Literatura

France Bezlaj, 1976: *Etimološki slovar slovenskega jezika* I. Ljubljana: Mladinska knjiga.
– – 1961: *Slovenska vodna imena* II. Ljubljana: SAZU.
Anton Cevc, 1993: *Velika planina, Življenje, delo in izročilo pastirjev*. Tretja, dopolnjena izdaja. Ljubljana: samozaložba.
Dušan Čop, 1991: Imenoslovje jeseniške občine. *Jeklo in ljudje* 6. 61–71.
EWU: *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
Karl Finsterwalder, 1990: *Tiroler Familiennamenkunde, Sprach- und Kulturgeschichte von Personen-, Familien- und Hofnamen.* Innsbruck: Wagner.
Ernst Gamillscheg, 1928: *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
Joža Glonar, 1936: *Slovar slovenskega jezika.* Ljubljana: Umetniška propaganda.
Friedrich Kluge, 1989: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* 22. Auflage unter Mithilfe von M. Bürgisser und B. Gregor völlig neu bearbeitet von E. Seebold. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
Janez Svetokriški, 1707: *SACRUM PROMPTUARIUM SINGULIS PER TOTUM ANNUM DOMINICIS PRAEDICABILE*, Ab Admond, V. P. F. JOANNE BAPTISTA à S. Cruce Vippacenni, Slavo compoſitum Idiomate, PARS QUINTA. Labaci.
Janez Keber, 1996: *Leksikon imen, Izvor imen na Slovenskem*. Druga, dopolnjena izdaja. Celje: Mohorjeva družba.
Vilko Novak, 1969: Über die Milchwirtschaft bei den Völkern Jugoslawiens. *Viehwirtshaft und Hirtenleben*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
Tomaž Petauer, 1993: *Leksikon rastlinskih bogastev*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
Wolfgang Pfeifer, 1995: *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. 2. izdaja. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
Maks Pleteršnik, 1895: *Slovensko-nemški slovar* II. Ljubljana: Knezoškofijstvo.
Fran Ramovš, 1936: *Kratka zgodovina slovenskega jezika* I. Ljubljana: Akademska založba.
Stanislav Škrabec, 1994: *Jezikoslovna dela* I. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.
Bogoslav Šulek, 1879: Jugoslavenski imenik bilja. Zagreb: JAZU.
Max Vasmer, 1958: *Russisches etymologisches Wörterbuch* III. Heidelberg: Carl Winter Universitätverlag.

Summary

The authors offers another plausible etymological solution for Sln. *jêra*, known only in the phrase *mīla jêra* 'whimpering, despondent person', which has until now been thought to be derived from the personal name *Jera*. The word might be a deverbative from the verb *jerati* 'to lament' (attested in Janez Svetokriški's writing), which is derived from *jarati* 'to lament' after the assimilation of the unstressed *ja-* > *je-* .

The butcher's term *šímbas* 'the meat of the lower part of the cow's back' is without a doubt borrowed from Fr. *échine basse*, literally 'lower part of spine', but the path from French to Slovene remains unclear, as there is no corresponding word or phrase in German, which is usually an intermediary for French words.

The Eastern Upper Carniolan endemic word *trnȉč* 'boiled, hand-pressed and dried cheese with ornamentation', comes, after the Upper Carniolan reduction of the cluster *-vor-* > *-r-*, from * *tvornȉč,* which is derived via the adjective from the cheese-making technical term **tvorȉti* 'to mold cheese', known particularly in the name of the tool **tvorȉdlo* 'cheese mold'.

Dialectal *usâčnica* '*Mercurialis annua*' is a univerbization of *usačna zel*, which contains an

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_1_2.pdf | DOST. 27/12/25 11.13

adjective derived from the verb **usьcáti (sę)* ‘*mingere*’. In folk medicine the plant was used as a purgative and diuretic, evidenced also by arch. Cro. *prosac* ‘*Mercurialis annua*’ from **prosьcáti* ‘to begin urinating’.

The geographic term *vīntgar* ‘very narrow (river) valley with steep slopes, gorge’ comes from the name of the hamlet *Vintgar* at the entrance to the gorge *Vintgar* near Bled. This is originally an oikonym, etymologically identical to the Austr. Germ. last name *Windegger*, which is derived from the common noun *Windegg* ‘windy place’, a compound word from Germ. *Wind* < OGerm. *wint* and Germ. *Ecke* < MGerm. *ecke*, *egge* ‘sharp edge, edge, corner’

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_1_2.pdf | DOST. 27/12/25 11.13